

SKUPNI SPOROČANJSKI KROG V POROČEVALSTVU

Osební, osebnosvojilni zaimki in glagolske oblike za 1. in 2. os. mn. so izvenbesedilni kazalniki množinskih, v besedilu nepoimenovanih predmetov govora (denotatov). Zato se v poročevalskih besedilih ne nanašajo na jasne denotate. Uvedena je kategorija skupnega poročanskega kroga, tj. izkustvene predstave, ki v poročevalskem poteku prek enotnosti treh sporočanskih spremenljivk (sporočevalec, sporočilo, sprejemalec) vzpostavlja tukajšnjost in zdajšnjost vsebine v sporočanski okoliščini. V besedilu so kazalniki skupnega sporočanskega kroga, prek besed teh kazalnikov pa se osebni in osebnosvojilni množinski zaimki nanašajo na ustrezne denotate.

Personal pronouns, personal possessive pronouns and verbal forms for 1st and 2nd person pl. are exophoric markers of plural referents, which are not named in the text. Therefore, in a report they do not refer to clearly defined denotates. A category of common communication circuit, i.e. experiential image, which in the process of communication through the comprehensiveness of three communicative parameters (addresser, message, addressee) establishes the content in the communication circumstance with respect to the here and now. In the text, these are signs markers of a common communication circuit, while through the lexemes of these markers personal and personal possessive pronouns in plural refer to the corresponding referents.

0 Vsebina besedil vseh poročevalskih (pisno-vidnih in govorno-slušnih) žanrov lahko nekatere izseke iz objektivne stvarnosti zajema tako, da predmeti govora (denotati) niso poimenovani, ampak nanje kažejo nanašanske besede, tako da so predmeti govora in vsakokratni naslovniki vključeni v sporočansko (komunikacijsko) razmerje. Te besede so zaimki za 1. os. mn. in druge besede, ki v besedilu vzpostavljajo nanašansko (referenčno) točko, iz katere se izkustveno, po sporočanskem dogovoru (konvenciji) razpozna uistosmerjenost treh sporočanskih spremenljivk, poročevalskega vira, besedila in naslovnikov, v smislu tukajšnjosti in zdajšnjosti.¹ Te besede so nekateri relacijski pridevniki (*sose-dnji, nasproten*). Sem spadajo še pisna in govorna tehnika ločevanja med avtorskim in neavtorskim (citiranim) besedilom, s čimer je povezano razpoznavanje prvin posamičnih vrednostnih sistemov.

Za uistosmerjenost treh sporočanskih spremenljivk v sporočansko okoliščino uvajamo poimenovanje *skupni sporočanski krog* (SSK), katerega namen je sporočansko dejavnost zajeti celostno ter se hkrati izogniti delnim in večinoma nezadostnim oznakam, s katerimi se dela v območju jezika poročevalstva, kakor tudi sporočana (znanje jezika, splošno vedenje). SSK se tudi ne prekriva z javnostjo² (oz. javnostmi), v določenih sporočanskih okoliščinah pa samo delno z *naslovniki* in *občinstvom* ter slovničnimi oznakami *udeleženci*,

¹ Posledica raznosmernosti med temi spremenljivkami je učinek ne-tukajšnjosti. Za slovenščino je bila razčlenjena v tuji radijski propagandi, tj. v besedilih, ki so kot slovenska besedila prišla k slovenskemu naslovníku, ki jih je sprejemal kot besedila »tujega izvora« (Korošec 1984: 62–63).

² Javnost seveda ni kategorija iz območja sporočanja, čeprav je le-to njena tvorna prvina, poročevalsko sporočanje pa (priznано) ena njenih najpomembnejših dejavnosti. V r e g (1980) obravnava javnost kot socialno-politično kategorijo (»ki izraža mnenje o perečih družbenih vprašanjih« (22), kot družbenozgodovinsko kategorijo (»ki v vsaki zgodovinski fazi odseva in izpričuje družbena protislovja« (23), sociološko pojmovanje pa razume javnost kot kategorijo, »v kateri so prisotne vse

govoreči, ogovorjeni, vendar jih lahko zajema. Kot se bo videlo, spada v dojemanje SSK tudi pojmovanje prostora v zemljepisnem smislu, pa tudi narodnosti in državnosti, vendar je SSK iz območja delovanja in razumevanja jezika poročevalstva, kot se uresničuje v specifičnem sporočanjem stilu publicistične funkcijske zvrsti, iz česar izhajajo stilni učinki, sporočanje motnje, pa tudi zlorabe.

Pojmovanje SSK se približuje Praksejevemu »komunikacijskemu prostoru« (gl. Vreg: 1980: 123) v teoriji funkcionalne publicistike, kjer se proučujejo odvisnosti³ med tremi temeljnimi »pozicijami publicističnega dogajanja: sporočevalec (publicist), sporočilo (izjava) in recipient (sprejemalec)«. Obseg SSK se sicer ponuja predvsem kot »prostorska« tukajšnjost, vendar »časovnih« ne bi bilo dobro povsem izključiti. Poročevalstvo je po naravi stvari izrazito v sodobnost (ažurnost, zdajšnjost) usmerjena dejavnost in tako se da razumeti tudi Praksejev »duh časa«, časovni obseg pa se lahko pokaže kot izstop iz časovnega SSK (npr. mi Kranjci, kranjska, narodnjak, naprednjak, rodboljub), seveda če na stilno hotenje, tj. rabo časovno zaznamovanih besed (historizmov) ni ustrezno opozorjeno. Zato bo oznaka izčrpnjša, če vanjo poleg »prostorske« tukajšnjosti zajamemo tudi »časovno« zdajšnjost. Uvedba SSK ni samo metodološki ukrep, saj v razumevanje poročevalskih besedil vnaša jasnejše oporne točke. Vendar ne zahteva nobenega predrugačenja obstoječih jezikovnosistemskih in jezikovnostilističnih postavk.

SSK se torej pojmuje kot izkustvena predstava, ki v poročevalskem poteku iz uistosmerjenosti vseh treh spremenljivk (sporočevalca, sporočila, sprejemalca) vzpostavlja tukajšnjost in zdajšnjost sporočanjanskega stika.

1 1. SSK in 1. os. mn.

Vse prvoosebne (in drugosebne) oblike množine ne tvorijo SSK, kot ga pojmuje tukaj. Razlike je treba videti, opora za to pa je skoraj v celoti dana v strukturalnem opisu

strukturne in stratifikacijske sestavine, značilne za dano globalno družbo oziroma njen večji del« (34). Če bi postavili, da se zveza »vse strukturne sestavine« razume tako, da vsebuje tudi jezik (in sicer jezik kot sistem in govor), bi bil SSK že zajet v široko pojmovani »javnosti«. Videlo se bo, da to ne gre, tudi če bi javnost zožili na t. i. posebne javnosti, npr. kmečka, šolska, vojaška javnost, strokovne javnosti (Vreg 1980: 145-154), bo SSK širša kategorija, se pravi, da poročevalstvo za vsako od posebnih javnosti prek poročevalskih besedil vzpostavlja vsakokratni SSK, v okviru katerega je omogočeno razumevanje sporočila posamične javnosti in to se pravi tudi obče javnosti. Vzpostavlja se torej vsakokratni SSK, ne pa javnost. S p l i c h a l (1984: 20) pravi z Millsom: »Z množičnimi mediji se javnost ne konstituira, ampak z njimi (ne zaradi njih!) razpade.« Zato SSK ni tvorno bivajoče (eniteta), ampak sestavina strukture zavesti, tako kot jezik.

³Odvisnost spremenljivk sporočevalca in sprejemalca se P r a k e j u odkriva v tem, da morajo imeti sporočanje vsebine, tj. informacija, komentar, zabava, enako vrednost za sporočevalca in sprejemalca, kar je gotovo prav. To je ne samo publicistična, ampak splošno sporočanje zadeva. Pojmovanje SSK je blizu Prakseju, ker v »komunikacijski prostor« vključuje tudi sporočilo kot »funkcijo vsakokratnega družbenega okolja« (pri Vregu 1990: 125). Ta prostor namreč razume kot kulturno in socialno sklenjene kroge kakega obdobja. Kulturni krog je podoba o svetu in vrednotenje sveta, kulturno obdobje pa je tudi duh časa in življenjski čut. Če bi te Praksejeve kategorije zvedli na jezikovne znake zanje, jih torej postavili v območje jezika (Prakke na to ne kaže), bi bili zelo blizu temu, kar pojmuje kot SSK. Manjka namreč izrecno poudarjanje, da se te kategorije izražajo v besedilu kot kazalniki uistosmerjenosti, celokupnosti (ne zgolj medsebojne odvisnosti) vseh treh spremenljivk sporočanjanskega procesa.

sestava slovenskega jezika. Posamezne postavke iz opisne slovenice je treba razširiti za besediloslovni vidik, nekaj pa je treba še dodati.

Prvo- in drugoosebne oblike množine so osebnozaimske *mi* in *vi* z odvisnimi skloni ter prvo- in drugoosebne glagolske oblike. Pri Toporišiču (1984: 240) so zaimki obravnavani predvsem (a ne izključno) z vidika njihovega pomena, tj. 1. in 2. oseba izražata udeleženca,⁴ 3. os. pa neudeleženca pogovora, se pravi, *jaz* poimenuje (tako!) govorečega, *ti* ogovorjenega, *on* itd. pa neudeleženca pogovora. Natančneje je izraženo določilo pri kategorijah samostalniških zaimkov (239), kjer je zajet nanašanjski vidik: »Nanašajo se /samostalniški zaimski, T.K./ na poimenovanja predmetnosti, ne imenujejo pa je neposredno.« Važno je bilo poudariti »nanašanje na poimenovanja predmetnosti«, se pravi, na samostalniške besede, zato je bilo treba prvo- in drugoosebne zaimke izločiti: »Izjema je osebni zaimek za 1. in 2. os. vseh števil« (239), pri čemer je »izjemo« treba razumeti tako, da se zaimki 1. in 2. os. vseh števil »ne nanašajo na poimenovanja« predmetnosti, izjemo od »ne imenujejo pa je neposredno« pa tako, da osebni zaimki za 1. in 2. os. vseh števil prav zato, ker se ne morejo nanašati na *poimenovanja* (na besede, v besedilu) neposredno kažejo na izvenbesedilno predmetnost, natančneje, na posameznike, udeležene v sporočanjem stiku, ne da bi bili poimenovani. Zato imajo prvo- in drugoosebni zaimki izvenbesedilno⁵ nanašanjsko vlogo, pri čemer seveda velja stilistično pravilo, da v položaju osebka niso izraženi, če niso poudarjeni. Končnice (osebna) osebnih glagolskih oblik predstavljajo osebnim zaimkom določeno analogijo.⁶ Osebni zaimek *mi* je pri Toporišiču naveden kot množina moškega spola (»*jaz* in *ti* zaznamujeta 1. in 2. os. ednine glede na vse tri spole, drugi osebni zaimki pa spol izražajo oblikoslovno: /.../ *mi*, *mé mé* ipd.«; ²1984: 239), tako da vsaj na tem mestu ni navedena možnost, ko želi govoreči sebe in na-

⁴Pri Bühlerju (1936: 4) je razmerje med udeležencema ločeno na bližnje nanašanje (tam: kazanje), tj. *jaz*, *mi*, in oddaljenejšo, tj. *ti*, *vi*. Pozajmljenje velja samo za neudeleženca, tj. 3. os. vseh (obeh) števil.

⁵*Izvenbesedilen* (npr. v zvezi izvenbesedilni kazalnik) za *eksoforičen* tukaj uveljavljam zaradi primernosti, ki jo ima predposni *izven* kot predlog (ne kot prislov!). Pomeni namreč prav to, kar zahteva beseda iz latinskih sestavin: ven iz besedila. Nakazuje torej »smer gibanja«, podobno kot sklopljena predloga *iznad*, *izza*. Pretoga puristična prizadevanja zadnjih dveh desetletij so *izven* kot srbohrvatizem precej uspešno nadomestila pri sestavljenkah, kot npr. *izvenkrmi* → *zunajkrmi* (motor). Če bi tu še nekako pristali na (slabo) nadomestilo (ker se prislovu *zunaj* vsiljuje še predložni pomen), pa se pri *izvenbesedilen*, kjer želimo zajeti »kazanje smeri ven«, tej prevzeti besedi res ne kaže odpovedati.

⁶Za češčino na to opozarja Daneš (1985: 202–203). Raba osebnih zaimkov v položaju osebka ne spada k pozajmljanju, govoreči in poslušalec sta lahko izražena samo s kazanjem, pri čemer je vseeno, ali se nanju kaže s končnicami osebnih glagolskih oblik ali s (stilistično) osebnimi zaimki (opomba na str. 202). Zato bi se kazalo pridružiti Komárku (1987: 5), ki zaimke (*mi* bi rekli: zaimske besede) prepušča besednovrstni delitvi, njihovo besedilno vlogo pa zajema z zvezo deiktčne (kazalne) besede ali identifikatorji (razpoznavniki), ker pri njih ne gre v prvi vrsti za zastopstveno vlogo (pro-nomen; rus. mesto-imenie), kakor tudi ne za zastopstvo imen, ampak je njihova pomenoslovna in funkcijska značilnost v tem, da obstoječe resničnosti ne poimenujejo. Nanjo kažejo oz. kažejo na poimenovanja resničnosti (natančneje bi se reklo: na odraz resničnosti v naši zavesti, sistemiziran v jeziku). Tako je zastopstvo samo ena od vlog kazalnih besed, tj. pozajmljanje, pri zaimkih za 1. in 2. os. pa niti to ne. — Na širše Harwegovo razumevanje t. i. pronomin je opozorjeno pri Korošcu (1986: 58).

slovnika vključiti v skupek posameznikov ne glede na njihovo spolno pripadnost. Ker se ista okoliščina izraža tudi z glagolskimi končnicami (*-mo*, *-te* itd.), ko zaimki niso poudarjeni, so podatki o tej vrsti množine zajeti drugje; vse lahko gre v sklop splošnega pravila o slovnični nezaznamovanosti moškega spola. Pri določilih o rabi glagolskih oblik je izjema, po kateri »... 1. os. dv. in mn. izraža tudi samo tistega, ki je kot govoreči bodisi del para bodisi večje celote: »Prosimo vas za dovoljenje,« je rekel najstarejši med šolarji.« (325), bi lahko bilo pristavljeno »... večje celote posameznikov obeh spolov«. Podobno se vidi tudi pri hierarhični določitvi propozicije kot prenesena raba 2. os. ed. in mn. in 1. os. mn.: *Vzamemo tri kile moke* ... (428). Tukaj sicer govorni položaj neprisiljeno ne predvideva poudarjenega *mi*, pogosto pa je takrat, ko so jedra priredno zloženega osebka različnih spolov in zato stoji pridevniška oblika povedka v moškem spolu (479), kjer si zlahka zamislimo ne le pridevniške oblike povedka, ampak tudi poudarjeni *mi*. Torej ne samo *Konji in krave so se pasli*, ampak tudi: (*V prvi skupini smo en fant in štiri dekleta, v drugi pa sama dekleta*). *Mi gremo ob potoku, ve pa navzgor po bližnjici*. (zgled je izmišljen) Zaradi ubesedovalnih (pravzaprav besedilotvornih) težav z (osebnimi) zaimki pri učencih osnovnih šol je na besedilni vidik nanašanja opozorila Kunst-Gnamuševa (1982/83: 39), vendar jo tu zanima le nanašanje s pozaimljanjem.⁷

Besedilno in za dojemanje SSK važno volgo osebnih zaimkov in glagolskih oblik bi torej opisali takole: prvo- in drugoosebne množinske oblike (slednje precej redkeje) imajo izvenbesedilno vlogo in se — za razliko od tretjeosebne, ki v besedilu tvorijo navezne pare in nize, tj. razmerja nanašalnice ← naveznik(i) — nanašajo (bolje: kažejo) na prvine izvenbesedilne predmetnosti; ker je predmet govora nepoimenovan, je lahko različen tudi znotraj istega besedila in čeprav nanj kažejo iste oblike kazalnikov. Zato se nanašanja istovetnost vzpostavlja prek kazalnikov SSK.

1.1 Ker vsi množinski prvoosebni morfemski navezniki osebnih glagolskih oblik ne tvorijo SSK, v nekaterih govornih položajih preprosto samo kažejo na govorca, ki ni tvorec sporočila, ampak njegov skupinski (po)srednik (medij). Pri tem je izrazit radio kot izključno govorno-slušni (po)srednik, kot tak pa ima pragmatična sredstva, ki besedila umeščajo v sporočanje okoliščino predvsem glede na čas (čas kot potekanje), kar spada v okvir prilagajanja sporočanja tvornim lastnostim govorno-slušnega prenosnika. To umeščanje se hkrati uporablja za vzpostavljanje in vzdrževanje stika z naslovniki, tj. po-

⁷ Iz spoznanj, ki jih je prineslo gradivo za raziskavo (tj. težave učencev s pozaimljanjem, neustrezna raba zaimenskih izrazov in kazanje na predmetnost, kadar to ni potrebo), izvaja trditev, »... da bi bilo treba zaimensko besedo obravnavati funkcijsko, to je ozaveštevati njeno vlogo pri nastajanju besedila. Raba zaimenske besede v navezovalni vlogi je nedvomno zapleten postopek. Pri samostalnem izražanju predmetnosti učenec postavi neposredno razmerje med predmetnostjo in izrazom zanj. Pri osebnozaimenskem pa mora upoštevati *vmesno stopnjo* (poudaril T.K.) — besedilo, kjer je predmetnost že poimenoval in mu je v naslednji povedi ni treba znova.« Vidi se, da se avtorica ukvarja samo z zaimenskim navezovanjem (pozaimljanjem) poimenovane predmetnosti. Kaže, da prvo- in drugoosebni zaimki, ki se nanašajo na v besedilu neposredno nepoimenovano resničnost, niso zbudili pozornosti. To vlogo zaimkov je sicer avtorica obravnavala že prej (Kunst-Gnamuševa 1981/82: 183): »Osebna zaimka za 1. in 2. osebo kažeta torej na *položajsko dano predmetnost*« (poudaril T. K.), vendar je tudi tu ni jasno opredelila v smislu izvenbesedilnega nanašanja: »Kadar gre za tretjo osebo, si samostalni in osebni zaimki to vlogo (tj. poimenovanje predmetnosti, T. K.) delita, /.../, za izražanje sporočevalca in naslovnika pa praviloma uporabljamo le osebni zaimek.«

slušalci (pri pisnem poročevalstvu je ta stik dosežen, ko bralec »drži« časopis v rokah), in sicer tako, da so imenovani z ogovornimi frazeologemi (*spoštovani, dragi* itd. *poslušalci*) ali drugoosebnimi množinskimi morfemi glagolov (*poslušate radio Slovenija, slišali ste oddajo dogodki in odmevi*), ki so pomembni predvsem zaradi pomena slovničnih morfov, tj. kazanja na 2. osebo, saj sama pomenska vsebina korenov označuje nič drugega kot pravkar potekajočo dejavnost naslovnikov.

Prvoosebne množinske oblike so pri glagolih dveh vrst:⁸ (a) Prva oseba množine glagolov kaže na (neimenovanega) množinskega govorca (»mi, radio kot skupinski poročevalc«). Govorec je seveda edninski, to vemo, saj se sliši en glas, zato rabo množine tukaj nekako še uvrstimo k Toporišičevi izjemi (1. os. mn. izraža tudi samo tistega, ki je kot govoreči del večje celote, 325). Da gre za izrazito pragmatičnost, se vidi po tem, ker glagoli »sporočajo o sporočanju« (*omeniti, spregovoriti, seznaniti*) ali pa so sploh izvajalniki (performativi, npr. *vabiti*). Razločevalno znamenje teh glagolov nasproti glagolom skupine (b) je v tem, da pomenska vsebina zajema dejavnost poročevalca kot (po)srednika, naslovniki pa so kot ogovorjeni udeleženci izraženi bodisi s tožilniškimi drugoosebnimi zaimki (premi predmeti) bodisi so ob glagolih lahko zamišljeni kot dajalniški drugoosebni zaimki (nepremi predmeti), lahko pa so tudi izrečeni:

(1) V začetku naj vas najprej seznanimo z vsebino pomembnejših novic, ki smo jih skupaj s sodelavci pripravili za tole oddajo./Skušali vas bomo seznaniti z najpomembnejšimi dogodki. Slišali ste zadnja večerna poročila in zdaj vas vabimo, da prisluhnete /.../. Pripravili smo (*vam) nekaj kratkih novic za ljubitelje športa./Toliko na kratko o dogodkih, o katerih (*vam) bomo spregovorili v nadaljevanju./Pred daljšim vremenskim poročilom (*vam) omenimo še, /.../. Že v uvodu oddaje smo (*vam) omenili, da /.../. Posredujemo vam povzetke najpomembnejših prispevkov.

(b) Drugače je s prvoosebnimi množinskimi oblikami glagolov, katerih pomenska vsebina je taka, da ne kaže izključno na dejavnost govorca, zato je k njej mogoče pritegniti naslovnike. Prva oseba množine je tako seštevek govorca in naslovnikov, množino pa ustvarja posrednik z rabo teh glagolskih oblik. To je kazanje na omejeni sporočanje krog (OSK) kot množino sodelujočih, nasploh značilno za vzpostavljanje govornega in pisnega stika med govorcem (avtorjem) in naslovniki, npr. predavatelja pred navzočimi poslušalci (to množino je seveda treba ločevati od množine skromnosti; prim. Toporišič, ²1984: 326):

(2) Poglejmo zdaj, kaj pravi novejša vremenska napoved./Poglejmo najprej, o čem bomo spregovorili v oddaji./V jutranji kroniki bomo najprej pregledali najpomembnejše dogodke./Oddajo nadaljujemo s komentarjem./In tako smo pri koncu oddaje./Prisluhnimo še vremenski napovedi.⁹

Zgledi kažejo, da v tej skupini ne gre za prvine, ki bi iz sporočil kazale na SSK, ampak take, ki sporočanje zgolj uvrščajo v omejeni sporočanje krog, ta pa po sporočanju »razpade«. Zgledi (1) ponazarjajo notranje radijske, zlasti časovne kazalnike razporeditve sporočanjskih enot, od samih sporočil so ločeni tudi glasovno, z glasom drugega govorca. Ustrezajo premikom pogleda po razporeditvi besedil v bralčevem vidnem polju, zato jih,

⁸Gradivo je iz radijskih besedil druge polovice leta 1980, podrobno so izpisana besedila poročevalskih blokov *Dogodki in odmevi*, *Jutranja kronika* in *Poročila* iz junija in julija 1980.

⁹Preneseni pomen glagola *pogledati*, ko gre za slušno sprejemanje, je tukaj običajen in neznanovan. Za to vrsto množinske rabe je zanimiv glagol *prisluhnimo*, ki kaže na vključevanje naslovnikov v skupno množino sodelujočih, saj bi bili lahko vključeni tudi z izrazito drugoosebno glagolsko obliko, tj. velelnikom *prisluhnite*.

razumljivo, pisno poročevalstvo ne potrebuje, kakor tudi ne drugih sredstev, s katerimi se vzpostavlja stik z naslovniki. V pisnem poročevalstvu so zato taka pragmatična sredstva omejena na izvajalnike (izvajalniške glagole), pri katerih so množinska osebila enaka radijskim vrste (1) in kažejo na množinsko redništvo, npr. *Bralcem/avtorju se za napako opravičujemo*. Razume se, da tudi pragmatičnih sredstev vrste (2) v pisnem poročevalstvu ni. Redka vzporednica bi bila omejena na (tudi) pragmatično vlogo *spremne vezalke* (gl. o tem Korošec 1982: 376), kjer osebnosvojilni *naš* vključuje tvorca besedila oz. »lastništvo« urednika. Tako je v spremnem besedilu pod sliko:

(3) Ljubljana, 15. oktobra — Od prejšnjega četrtka, ko je Adria-Airways poravnala vse carinske dajatve za tretji airbus A 320, so tega jeklenega lepota (ki je na naši sliki) vključili v redni letalski promet /.../ (D, 16. 10. 1990, 5).

Drugod ta sredstva nastopajo še v strokovnih priročnikih, tehničnih navodilih in poljudnih opisih zapletene predmetnosti (zlasti za mlade bralce). V leposlovju so se, nekoč pogosta, umaknila drugim, pozneje razvitim stilnim sredstvom.

Izvenbesedilni kazalniki pa nastopajo tako v pisnih kakor govornih poročevalskih besedilih.

1.2 Izvenbesedilnost, tj. nenavzočnost nanašalnice v besedilu, lahko pri prvoosebnih množinskih glagolskih ali zaimenskih oblikah kaže na nedoločno izvenbesedilno množino. Imamo nanašajski vzorec, v katerem je k množinskemu navezniku mesto v izvenbesedilni resničnosti odprto za vsak množinski predmet govora. Možna je vsaka in nobena nanašajska identifikacija. Lahko bi se reklo, da je izvenbesedilni predmet govora ustvarjen z njegovim besedilnim kazalnikom. Kaže na tistega, ki kazalnik izreče. Kot . . . *pridi k n a m tvoje kraljestvo*, tudi *M i se imamo radi . . .* V besedilih političnega govornika (in iz njih narejenih poročevalskih besedilih) je z množinskimi prvoosebnimi oblikami ustvarjen množinski predmet govora (denotat), ki je poljubna množina posameznikov, ne pa skupni sporočajski krog. Pri tem ni toliko pomembno, ali je politični govornik s tem, ko je izrekel poved *Morali bomo zategovati pasove*, mislil iskreno, ko je tudi sebe priključil k tej množini; lahko je celo mislil iskreno, važno pa je, da take izvenbesedilne množine ni bilo mogoče razpoznati, čeprav je bila v nepluralni družbi preteklega obdobja nekako zaukazana, institucionalizirana¹⁰, obdobje po političnih spremembah pa je zlasti v polemično zaostreni misli takoj spravilo na površje zahtevo po pojasnitvi te nedoločnosti in odpravi javne neodgovornosti:

¹⁰Te nedoločnosti in poljubnosti v političnih izjavah in iz njih v poročevalskih besedilih nismo opazili, a to tudi ni bilo zaželeno. Na štirih straneh Dela (5. 2. 1975), kjer notranjepolitična problematika to predvideva (Dnevne novice, Tribuna delegatov, Dnevne novice, Notranja politika) je 65 prvoosebnih množinskih glagolskih oblik (npr. *delamo po načelih enotne politike, tega si ne moremo prvoščiti*), 9 osebnih zaimkov (*mi, nas, nam*) in 19 osebnosvojilnih (*naš*). Zanimivo je tudi, da je od teh dobra polovica naklonskih *moramo*. V knjigi Povejmo naravnost (1985), ki prinaša referate s škofjeloškega posveta o jezikovnih odsevih birokratskih odklonov in jeziku množičnih občil, so zelo vsestransko razčlenjene slabosti političnih besedil zlasti v publicistiki t. i. samoupravnega obdobja, ta nanašajska nedoločnost ni bila opažena. V enem od besedil, ki so bila vsa vzorčno razčlenjena (delegatsko gradivo, str. 17–19) je v 67 vrsticah kar 16 prvoosebnih množinskih glagolov (*povečali, krepili bomo* itd.). Sprememba družbene ureditve je to rabo omejila ali odpravila. Politični govornec s prvoosebnimi množinskimi oblikami vzpostavlja normalno nanašanje: politična stranka — mi, država Slovenija — mi.

(4) Zato se zelo čudim nedavni izjavi dr. Toneta Stresa v Družini: »Mi pa smo mislili, da bo v demokraciji in neodvisni domovini naenkrat in brez posebnega truda vse lepo, sončno, resnično in spoštljivo.« /.../ In navsezadnje, koga se polašča Stres z »mi«? Kdo so ta »mi«? Moji verni sorodniki in prijatelji, ki jih imam za dobre kristjane, zagotovo ne. (D, 30. 11. 1991, 19, Tine Hribar.

(5) /.../ saj vse kaže, da družina g. prvega ministra ni zmožna programirati česa drugega kakor svoje lastno gospostvo, zvončarstvo, družinsko prepevanje in verouk v šolah — in zgolj iz teh vrtoglavih višin je mogoče uporabiti izraz »moramo plačati« kot pluralis modestiae (za pluralis maestatis je še prezgodaj, ker bi veličanstvo v taki rabi moralo primakniti tudi svoj novčič), pri čemer se »mi« g. premiera nanaša na nekoga, ki zagotovo ni g. premier sam, niti kdo iz njegove družine. (D, 30. 11. 1991, 24, Braco Rotar.)

Tako se zdi še najbolj naraven poudarjeni os. zaimek *mi* kot osebek v protistavnem položaju (*oni: mi*):

(6) Posojilna in denarna politika, carine in zračni promet so tri stvari, ki so pri izpolnjevanju brionske deklaracije zdaj najbolj sporne, ker si jih *vsaka stran* drugače razlaga. ZIS na primer trdi, da je s carinami drugače, kot določa sporazum, *mi* pa dokazujemo, da ZIS ni izpolnil svojih obveznosti. (Vse podčrtal T.K.) (D, 16. 8. 1991, 1, Jože Petrovčič.)

V nadaljevanju tega uvodniškega besedila (Tema dneva)¹¹ je sicer imenovana *Slovenija* (*Beograjska banka je uveljavila suspenz Slovenije in naša stran*), vendar zaimenska naveznika samo prek splošnega vedenja o sodobnih političnih okoliščinah lahko kažeta na Slovenijo, slovensko državo, tj. na kazalnik SSK in tako tvorita razviden SSK.

1.3 Eksplicitna nanašajska vloga osebnih zaimkov za 1. in 2. os. vseh števil (pravzaprav dejansko pozajmljanje) je redka, zunaj poročevalstva omejena na pridvignjena govorniška besedila, tudi na ljudsko pesem, kjer se izraža poudarjena pripadnost z istovetnostjo med vsebino nanašalnice in kazalnikom stičnega nanašanja (*Mi Slovenci vinca ne prodamo . . .*)¹². Toporišič pravi, da se imenovalnik osebnih zaimkov rabi, če ima glagolska oseba »še kakšna določila: *Jaz, knez modruški*« (1984, 242). Tu gre za poudarni kazalnik, skladenjsko razmerje pa je pristavčno, nasproti *Mi Slovenci*, kjer je *mi* nepoudarni kazalnik, skladenjsko razmerje pa ni pristavčno, ampak še najbližje ostenzivnosti.¹³

Razlika se vidi tudi v pisavi: med poudarnim napovednikom in nanašalnico (»kakšnim določilom«) je vejica. *Jaz podpisani* (brez vejice) je pri Toporišiču (1984: 477) samo razlaga za uradnovalno *Podpisani izjavljam . . .* Tudi Kunst-Gnamuševa (1981: 183) to nanašanje omenja kot redko (»V izjemnih okoliščinah lahko sporočevalec poimenuje tudi sebe (*Jaz, Kralj danski*)«). Za slovenščino ni videti še drugih okoliščin, kjer bi os. zaimek *jaz* (in seveda *ti, mi*) imel znotrajbesedilno nanašajsko vlogo in bi šlo za — pravzaprav omejeno — pozajmljanje, sicer značilno za vse tretjeosebne zaimke. Vse ostalo so izvenbesedilna nanašanja, npr. *Mi se imamo radi . . .* ('mi, ki zdajle tukaj pojemo to pesem').

¹¹Gl. o tem pri Korošcu (1988: 83). Problematika SSK zaenkrat še ni raziskana glede morebitnih tipičnosti v t. i. analitičnih in komentatorskih žanrih.

¹²Besedilno nanašajska vloga teh zaimkov se pri nas omenja kot skladenjska kategorija, drugod je prezrta (npr. Zimová 1988: 22). V besediloslovnem proseminarju na FDV jo imenujemo *neposredno stično nanašanje*, osebni zaimek *jaz, mi* pa je poudarni ali nepoudarni kazalnik stičnega nanašanja.

¹³Ostenzivnost (pokaznost) bi bila tukaj dosežena z zaimkom *mi* kot deiktčno besedo, vendar ni mogoče prezreti, da tudi *mi*, ne le pričakovani *ta/takšen*, tukaj dosega ostenzivnost s kazanjem na en, v dani okoliščini obstoječi predmet govora (denotat).

Župančičev *Mi pa pod njimi se bijemi, vijemo* ... pa kaže na neopredeljeno množino ('mi, ki beremo to pesem/mi, ljudje (izhajajoč iz protistave planeti: ljudje)/človeštvo').

Neposredno stično nanašanje, tj. razmerje med nepoudarjenim kazalnikom in nanašalnic, ko je nanašalnica kazalnik SSK (pač v omejenem številu kazalnikov SSK, zadevajočih razne vrste pripadnosti: *mi Slovenci, mi planinci*), v poročevalskih besedilih nima retorične vloge,¹⁴ ampak ga je mogoče šteti za odraz delovanje zelo pomembnega dejavnika pri tvorjenju poročevalskih besedil, tj. da mora naslovnik na *vsaki točki* linearnega, v prostoru in času (tu še posebej; v radijskih besedilih je to prvovrstna zahteva) potekajočega nizanja jezikovnih znakov dobiti zadostno količino podatkov, ki omogočajo gladko sprejemanje prejšnje in naslednje vsebine. Imenujem ga »pravilo pobiranja vsake zanke«. V zgledih, ki bosta sledila, je postavka iz določila »točka z zadostnim številom podatkov« točka o jasnem podatku glede SSK. Zveza iz neposredno stičnega nanašanja (*mi Slovenci*) postane tako navadna nanašalnica, na katero se navezujejo zaimenski navezniki (pravo pozajmljanje!), ne pa izvenbesedilni kazalniki na nejasne predmete govora in torej nejasne kazalnike SSK:

(7) Vendar pa je tudi danes, tik pred mednarodnim priznanjem, za *nas Slovence* še zmeraj aktualen strah, da *nas* bodo /.../ zavezali v jugoslovanski voz, /.../

(8) Tako pa smo pri za *nas Slovence* aktualnem vprašanju, ali je v tem trenutku *naša* politika dovolj močna, da uspe /.../ (D. 6. 12. 1991, 3, Peter Potočnik) (obakrat podčrtal T.K.)

Vidi se, da je za ustrezno dojetje SSK docela jasno le nanašanje razmerje nanašalnice *nas Slovence* ← *nas* in *nas Slovence* ← *naš*. To se da preveriti, če iz stičnega nanašanja izpustimo po eno enoto, bodisi nepoudarni naveznik bodisi kazalnik SSK:

(*7) Vendar pa je /.../ za *nas* še zmeraj aktualen strah, da *nas* bodo /.../

(*8) Tako pa smo pri za Slovence aktualnem vprašanju, ali je *naša* politika dovolj močna /.../

V konstrukt (*7) dobimo dva izvenbesedilna kazalnika na predmet govora, ki ga sicer lahko, a ne brez zadrege (brez »izpuščene zanke«) povežemo s SSK, v konstrukt (*8) pa je »izpuščena zanka« to, da za *Slovence* in *naša* lahko kažeta na ne-tukajšnji SSK (o Slovencih in *svoji* politiki lahko piše ali govori kdo iz drugega sporočanje kroga), dvoumnost pa lahko traja do točke v linearnem poteku besedila, ko je bodisi prva druga nejasnost odpravljena (ko so pobrane že izpuščene leve zanke).¹⁵

2 SSK in osebnosvojilni zaimki 1. os. mn.

Poročevalstvu je imanentno, da svojim naslovnikom nadomešča navzočnost ob dogodku, tudi govornem dogodku. Naslovnik se torej vključuje v sporočanje stik pri sporočanju o dogodkih ravno zato, ker ob njih ni bil navzoč, pri osrednjih poročevalskih žanrih pa se ne pričakuje, da bi se v poročanje o dogodkih vključevali tudi poročevalci s poudarjanjem svoje navzočnosti. Dogodki se opisujejo: če je v resničnosti dogodek, v katerem

¹⁴Ali vsaj ni izpostavljen. V zgledih (7) in (8) bi se *nas Slovence* nemara dalo razumeti kot izraz želje v tujini delujočega dopisnika, da bi občasno poudaril svojo narodnostno (državlansko) pripadnost.

¹⁵Tukaj gre le za razčlenbo vloge os. zaimka *mi* pri dojetju SSK, ne pa za dajanje didaktičnega navodila za tvorjenje poročevalskih besedil. Zgleda (7) in (8) sta primerna, ko v besedilu ni nobenega drugega jasnega kazalnika SSK. V takih primerih se konstrukt (*8) lahko reši le z ne zmeraj zanesljivim sklepanjem, da o *Slovcih* v *slovenskem* mediju piše o *slovenskih* političnih zadevah pač *slovenski* avtor.

oseba, katere lastnost je 'biti oče', stopi na prag, se to opisuje kot *Oče je stopil na prag*. Če ta oseba pripoveduje zgodbo, pa *Oče pripoveduje zgodbo*. Isto velja tudi za govorni dogodek, v katerem se enako kot pri razpoznavanju dejanja 'stopiti' ali 'pripovedovati' opisuje vrsta govorne dejavnosti. Pri dejanjih, ki so izvršena s tem, da so izrečena, se razpozna npr. prošnja, želja, ukaz, obljuba ipd., se govorni dogodek ne izraža samo kot preneseni (poročani) govor, tj. *XY je rekel: prosim, želim ukazujem, obljubim; XY je rekel, da prosi, želi, ukazuje, obljublja*, ampak se z izvajalniškimi glagoli ta govorni dogodek opisuje kot *XY je prosil, želel, ukazal, obljubil*, in sicer brez da-stavka — ene od treh možnosti prenašanja govornega dogodka: premega, odvisnega in polpremega govora. Zato bi Toporošičeve (*1984: 525–526) štiri načine prenosa govora, samogovora, to so dobesedna obnovev v črkovnem, magnetofonskem zapisu, premi, odvisni in polpremi govor, prav zaradi značilnosti v poročevalstvu razširili še na opis govornega dogodka z izvajalniškimi glagoli glede na vsebino povedanega, kar bi se reklo: ne gre za poročani govor, ampak poročani dogodek govora, poročanje o govoru. To seveda ni več preneseni govor, je pa važno, ker se v poročevalstvu veliko govornih dogodkov posreduje na ta način, kombiniran z znanimi štirimi (pravzaprav tremi, ker je polpremi govor izjema). Ker je tako, je treba določitev ene od značilnosti premega govora pri Toporišiču (²1984), da je »p/oročevalec o govornem dogodku lahko udeleženec tega govornega dogodka ali pa kdo drug; prav tak je lahko tudi tisti, kateremu se sporoča« (528), za poročevalstvo dopolniti takole: Pročevalec o govornem dogodku se kot udeleženec tega govornega dogodka kaže v omejenem številu poročevalskih žanrov (poročani intervju, reportaža), naslovnikov pa ne zajema kot udeležence pri tem dogodku (ker v praksi praviloma niso), ampak tako, da se jih ta dogodek dotika (»tiče«) ali pa tudi ne. Če se jih tiče, je poročilo o dogodku pravilno zajeto v SSK. Na to, da se jih tiče, kaže vsaj ena prvina v vsebini besedila o dogodku, s katero se lahko poistovetijo, tj. *kazalnik SSK*.¹⁶ Zato je naslednji zgled nejasen:

(9) Skupine vernikov iz Raven in Maribora so obiskale papeža, ki jim je tudi ob tej priložnosti zaželel mir v njihovi deželi. (Radio Slovenija, julij 1991)

Vest ne vzpostavlja SSK in to se tukaj šteje za motnjo, ker se naslovniki poistovetijo s pomensko vsebino (tukaj zemljepisnega) kazalnika SSK, tj. R. in M., ki kaže na *našo* domovino. Tega pistovetenja ne bi bilo, če bi namesto *Raven in Maribora* stalo *Karlovca in Siska*, besedilo pa bi se gladko sprejelo kot vest, v kateri za tukajšnjega naslovnika SSK ni važen:

(10) *Skupina vernikov iz Karlovca in Siska je obiskala papeža, ki jim je zaželel mir v njihovi deželi.

Bilo je že rečeno, da se poročevalec lahko vključi v poročilo o dogodku kot udeleženec tega dogodka, in sicer ne samo po znanih pravilih prenesenega (poročanega) govora, ampak tudi z opisom govornega dogodka (tukaj: izrekanja želje):

(11) *Skupine vernikov iz R. in M. smo obiskale papeža, ki nam je /.../ zaželel mir v naši deželi.

¹⁶Tega ne smemo zamenjevati z nekakšno poročevalsko »mediocentričnostjo«, po kateri se avto-busna nesreča z 52 mrtvimi v Bangladešu uvrsti v časopisu Delo med vesti v eni izmed rubrik, taka nesreča v Sloveniji pa bi bila na prvi strani med najpomembnejšimi dogodki s fotografijo in drugimi kazalniki pomembnosti. Medij (časopis, radio) razvršča pomembnost nekaterih dogodkov tako, da sebe postavlja v središčno točko, iz katere »meri« pomembnost, najpogosteje glede na zemljepisno oddaljenost od lastnega središča. Ta medicentričnost se zdi sebična ali celo brezobzirna, vendar vzdržuje poročevalstvo v mejah obvladljivosti.

Tak postopek bi sicer utegnil odpraviti pomoto pri uporabi pravilnega kazalnika, tj. osebnosvojlilnega zaimka za 1. os. mn. namesto 3. os. mn., vendar teorija žanrov vključevanja poročevalca kot udeleženca ne dovoljuje za vest, možno pa je v razširjenem poročilu, poročanem intervjuju, reportažnem zapisu ipd. Isto velja za poročanje o prvotnem dogodku po pravilih prenesenega govora, pa naj gre za premi govor (ki za vest ne pride v poštev) ali odvisni govor, tudi če je vse prav pretvorjeno:

(12) *Skupine vernikov iz R. in M. *smo* obiskale papeža, ki (nam) je dejal: »Želim mir v vaši deželi«.

(13) *... *smo* obiskale papeža, ki (nam) je dejal, da želi mir v naši deželi.

V zgledih (12) in (13) bi bili naslovniki seveda lahko vključeni v SSK neposredno s poimenovanjem: *želim, je želel mir v Sloveniji*.

Ko je torej v poročevalskem besedilu izraz, ki je zemljepisni, narodnostni, družbenopolitični, kulturno-zgodovinski ipd. kazalnik, s katerim se naslovniki sporočila lahko poistovetijo v smislu tukajšnjosti in zdajšnjosti, so navezniki na besede tega kazalnika v 1. osebi osebnih in osebnosvojlilnih zaimkov in lahko kažejo na SSK. Zgled (9) je torej pravilen takole:

(14) Skupine vernikov iz Raven in Maribora so obiskale papeža, ki jim je tudi ob tej priložnosti zaželel mir v *naši* deželi.

Poistovetenje je tukaj izkustveni postopek, temelječ na vključevanju. Tvorec besedila upošteva, da naslovnik besedi *Ravne* in *Maribor* kot kazalnika točk na zemljepisnem področju vključuje v pojem »dežela/država/ozemlje, ki mu pripadam kot naslovnik tega sporočila, tega SSK: *moja* dežela (država, ozemlje)«; pretvorba *moja* → *naša* izhaja iz vedenja, da se sporočilo ne nanaša na enega (na *mene* kot edinega) naslovnika, ampak na množico naslovnikov. V besediloslovnem smislu pa kazalnik SSK — R. in M. — zahteva v linearnem poteku govornega niza navezovanje nase, dokler ga ne razveljavi, ukine kazalnik kakega drugega SSK ali do konca besedila.

Model skupnega sporočanskega kroga (SSK):

3 SSK in relacijske besede

Med besedami, ki pomenijo razmerje (natančneje: ki jih zaradi njihovega pomena lahko apliciramo na pojave, razumljene kot razmerja), kot so npr. *sosednji*, *nasproten*, *prijateljski*, je v poročevalskih besedilih najpogostejši pridevnik *sosednji*. Lastnost 'biti sosed, sosedski', je izrazita (povratna) simetrična relacija.¹⁷ Iz pravila *a je sosednji b je enako b je sosednji a* izhajajo na besedilni ravni določene težave, kadar je pridevnik *sosednji* prilastek k odnosnici *država* : *sosednja država*. Za razumevanje vsebine besedila je namreč važno razpoznavanje nanašajske (referenčne) točke, iz katere se prek simetrične relacije »sosednja država« kaže na tukajšnjost, tj. SSK, in šele nato razpozna simetrična točka njenega pola. Na zemljepisno-državni poimenovalni ravni bi se to reklo, da ima država Slovenija več sosednjih držav (katerih vsaka je sosednja Sloveniji — simetričnost!), v konkretnem besedilu pa se zveza *sosednja država* nanaša na eno izmed njih. Da bi bil smisel besedila jassen, se to doseže s kazanjem (deiktičnostjo) na en, v dani okoliščini obstoječi denotat, ki mora biti v besedilu poimenovan: *Avstrija — ta sosednja država*. Pojav se obravnava kot besedilotvorni postopek, npr. pri Harwegu (*1972) kot parafraza v okviru Pronomin (zaimen), pri Korošču (1976, 594-596) še kot stilni postopek t. i. odprave ponovitev, katere posledica je ponovitveni izraz z obveznim kazalnim zaimkom (ta sosednja država), ki seveda ni potreben, kadar je »univerzum držav« parafraziran kot ena enota (je iz ene enote): *Japonska — dežela vzhajajočega sonca*, *Nizozemska — dežela tulipanov*.

(15) V času, ko smo zbirali podatke, so še vedno potekali pogovori med pristojnimi slovenskimi in avstrijskimi organi o tem, kako bi ta sosednja država lahko pomagala /.../ (D, 19. 10. 1991, 1, D.B. — N.K.)

Zdi se, kot da je samo z zvezo *sosednja država* v tem sobesedi Avstrija jasno razpozna kot pravi predmet govora (denotat), namreč *avstrijski organi* ← *organi države Avstrije* → *sosednja država*. Vendar simetričnost relacije lahko vključuje sosedstvo z druge nanašajske točke in takrat je to lahko tudi kaka druga država. Besedilo postane nejasno oz. razumevanje smisla preveč odvisno od drugih izvenbesedilnih dejavnikov:

(16) Italijanska vlada je sklenila, da bodo predčasne volitve v sosednji državi 3. in 4. junija. (Radio Ljubljana, 10. 4. 1979, 24h)

(16) Bolj težavni so bili /Carringtonovi/ pogovori s hrvaškim predsednikom Tuđmanom, in sicer zato, ker v sosednji republiki še divja vojna. (Rado Slovenija, 18. 12. 1991, 22h)

(17) Ondan so v Avstriji z izrazito poudarjeno publiciteto objavili izsledke raziskave javnega mnenja o tem, koliko so Avstrijci protisemitsko, protižidovsko razpoloženi. In razglasili, da je »samo« sedem odstotkov državljanov sosednje republike mogoče uvrstiti med »prave antisemite« /.../. (D, 25. 3. 1987, 4)

(18) Tako so teritorialno obrambo na Hrvaškem razorožili. V sosednji republiki pa naj bi imeli približno 150.000 vojaških obveznikov, predvsem rezervistov zvezne armade in drugih, /.../ (D, 5. 9. 1991, 5, B.K.)

Brez splošnega vedenja o tem, da italijanska vlada pač ne odloča o volitvah v kaki od sosednjih držav (zgled 16), da ta čas (december 1991) divja vojna v *Sloveniji* sosednji republiki *Hrvaški* (17), da se javno mnenje praviloma ugotavlja v lastni, ne kateri od sosedskih

¹⁷ Simetrična relacija je pri v i d a v u (³1987, 18) definirana takole: »Relacija R, definirana med elementi množice A, je simetrična, če velja obenem z aRb zmeraj tudi bRa, torej $aRb \Rightarrow bRa$.« — Elementa a, b $\in$ A (pripadata množici A) sta v relaciji tedaj in le tedaj, če je par (a, b) element množice R, torej $aRb \Leftrightarrow (a, b) \in R$.

držav (18), da ima *Sloveniji* sosednja republika toliko in toliko rezervistov, ne pa Hrvaški sosednja Srbija (18) itd., je zveza *sosednja država* (pa naj že bo posledica stilističnega postopka ali besedilotvornih zahtev) nejasna. Iz (15) se vidi, da je dvoumnost odpravljena s pokaznostjo (ostenzijo). S kazalnim *ta* se zmeraj kaže z *določene* (na najbližjo) *točko* in zato na en, v dani okoliščini obstoječi — tukaj: v besedilu že izraženi — denotat, s čimer se izločijo druge točke.

Po Hlavsovi teoriji (1975: zlasti 13–15) ločevanja med designacijo in denotacijo bi stvar razložili tako, da za denotacijo (to je določitev predmeta govora v konkretnem govornem dejanju) v tem primeru ne zadošča, če iz razreda spremenljivk »država« izločimo spremenljivko, katere lastnost je »biti sosednja država« in s t. i. kazalnikom količinsko-sti, kvantifikatorjem (tukaj mn. *sosednje države* → ed. *sosednja država*), ampak moramo delati z operatorjem denotacije *ta* (v zgornjih zgledih je tak operator tudi kazalnik SSK *naš*).¹⁸

Smemo reči, da so zgledi (16), (17), (18), zlasti še (19), za poročevalstvo šibki in da zgolj z relacijskimi besedami ne moremo narediti jasnega besedilnega navezovanja na isti predmet govora, kakor tudi ne pri drugih, nerelacijskih besedah v parafraznih naveznikih, kjer pokaznost nedvoumno določa nanašanje točko ne glede na SSK, npr. *Danska* — *nordijska država* → *ta nordijska država*.

Pristavimo še, da lahko mimo SSK to vlogo, namreč kazanje na isti predmet govora v parafraznem navezniku, opravljajo tudi druge zaimenske besede, npr. nedoločni zaimek. Naslednji zgled je sicer dvoumen, vendar le zaradi enakozvočnosti možnega nedoločnega zaimka *en* (= neki) in števniškega pridevnika, ki je kot tak jasen samo v im. m. sp. (*eden*):

(20) Pokol v zgradbi španskega veleposlaništva je široko odjeknil v svetu in opozoril na grobo kršenje človekovih pravic v Gvatemali. Španija je ukrepala kot še nikoli doslej: pretrgala je diplomatske stike z eno od latinskoameriških držav /.../ (D, 16. 2. 1980, 23)

Nejasnost bi tukaj odpravil nedoločni zaimek : z *neko* od l.a. držav.

4 SSK in poročevalska sklicevalnost

Tehnika poročevalske sklicevalnosti je podrobneje prikazana pri Korošču (1991: 295–299), za razumevanje SSK tam zlasti zgled (27) na str. 298, kjer se ohranja osebnosvojljni *naš* v neavtorskem navedenem delu besedila, ki kaže na drug SSK. Tu je treba samo še pristaviti, da ohranitev dobesečnega navedka izključuje pritegnitev pretvorbenih pravil iz premega v odvisni govor. Pretvorba namreč pomeni »poseg« v besedilo, ta poseg pa zajema tudi vključitev v SSK, ki ga v izvirnem besedilu seveda ni bilo:

(21) (To je bil povod za vprašanje, ali se je moratorij že začel, saj se v Sloveniji tako govori in tudi piše. Kot je rekel Zoran Mišković, se bo o moratoriju razpravljalo šele tedaj, ko bo podpisan dogovor o delovanju sistema.)

¹⁸Hlavsa sicer dokazuje, da operator denotacije v češčini ni zmeraj obvezen (in to velja tudi za slovenščino, s tistimi izjemami, kjer je v češčini operator denotacije oblikoslovno sredstvo, v slov. pa samo določena beseda). V povedi *Ta avto se je zaletel v tramvaj* je iz razreda avtov izvzeta čisto določena prvina (z denotatorsko frazo *ta avto*), a tudi izraz *v tramvaj* trdi, da gre za eno prvino razreda 'tramvaj', čeprav denotacija ni posebej signalizirana; operator denotacije se izvaja iz hipoteze o razmerju med designacijo in denotacijo v govornem dejanju.

»V zvezi z železniškim in ptt prometom si bo ZIS prizadeval, da čez *naše* (poudaril T.K.) ozemlje tudi tranzitni promet ne bo potekal,« je poudaril Mišković, »saj v zadnjih desetih dneh ni bilo mogoče vzpostaviti nadzora.« (D, 15. 8. 1991, 2, Biljana Todorović)

Glasnik ZIS-a je seveda izgovoril *vaše*, tj. *slovensko*, ne morebiti *naše*, jugoslovansko ozemlje. Pomota pri prevajanju je povzročila »kontaminacijo« med pretvorbo premega v odvisni govor z vključitvijo v SSK (*vaš* → *naš*), (kot zahteva tukajšnji zgled (14)), hkrati pa ohranitev znakov za dobesedni navedek premega govora, v katerem te pretvorbe ne more biti. Zato je nastopila smiselna napaka.

Ker v radijskem poročevalstvu odpadejo tipično pisni kazalniki dobesednih navedkov premega govora (dvopičje, narekovaji, velika začetnica na začetku povedi dobesednega navedka), je za nezaznamovanost sporočanja treba ohraniti zaporedje spremni stavek — dobesedni navedek (XY je dejal, da p). Obrnjeno zaporedje pa je zaznamovano, posebno še, če vsebina dobesednega navedka prinaša prvine, ki so poimenovanja ne-tukajšnjega in ne-zdajšnjega vrednostnega sistem. Tak dobesedni navedek sproži naslovnikovo pozornost v smislu negotovosti glede SSK. Ta traja, dokler negotovost ni odpravljena s pojasnilom, ki je kazalno prirejen spremni stavek. Tak »pozivno-pridobivalni sinopsis« spada med običajne postopke pri napovedih posameznih sporočil poročevalskih blokov v slovenskem radijskem poročevalstvu novejšega obdobja:

(22) Nemčija je hladnokrvno izigrala svoje zaveznike /.../ To je v komentarju zapisala današnja Politika /.../ Radio Slovenija, Val 202, 26. 12. 1991, 14.30)

S tem se dojemanje SSK, eksplicitno izraženo v besedilu, pomika v širše območje razumevanja vsebine poročevalskih besedil na osnovi znanja o tem, kdaj, v katerem družbeno-političnem okolju, torej na katere predmete govora se nanašajo besede določenega vrednostnega sistema, kot so npr. agresor, okupator, paravojaška enota, tako imenovana ljudska armada itd. To pa je v prvi vrsti pomenoslovna, ne besediloslovna problematika poročevalstva.

NAVEDENKE

- K. B ü c h l e r, Das Strukturmodell der Sprache. Travaux du Cercle linguistique de Prague (1936), 6, 3–10.
- F. D a n e š 1985: Věta a text, Studie ze syntaxe spisovné češtiny. Praha: Academia.
- R. H a r w e g ²1972: Pronomina und Textkonstitution. München.
- Z. H l a v s a, 1975: Denotace objektu a její prostředky v současné češtině. Praha: Academia.
- M. K o m á r e k, Sémantická struktura deiktických slov v češtině. Slovo a slovesnost 39/1(1987), 5–14.
- T. K o r o š e c, 1976: Poglavlja iz strukturalne analize slovenskega časopisnega stila (disertacija). Ljubljana.
- — Besediloslovna tipologija razmerij med časopisnim sporočilom in sliko. Slavistična revija 30(1984), 4, 361–388.
- — 1984: Slovenščina v tuji radijski propagandi. V: S. Spichal, Mlini na eter. Ljubljana: Partizanska knjiga, 61–69.
- — 1986: K besedilni soveznosti časopisnega sporočila. XXII. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: 49–59.
- — Besedilni nastop (K tipologiji začetkov časopisnih besedil). Slavistična revija 36/1(1988), 81–99.
- — Vzorci poročevalskih stopenj. Slavistična revija 39/3(1991), 285–300.

- O. K u n s t - G n a m u š: Primer pomensko, funkcijsko in operativno zasnovane obravnave, Jezik in slovnstvo 27/6 (1981/82), 182–190.
- — Kako učenci osnovne šole obvladajo skladnjo besedil, Jezik in slovnstvo 28/2(1982/83), 34–44.
- Povejmo naravnost!* Jezikovni odsevi birokratskih odklonov v samoupravni družbi in jezik množičnih občil, (1985) Ljubljana, Delavska enotnost.
- S. S p l i c h a l 1984: Mlini na eter. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- J. T o p o r i š i č ²1984: Slovenska slovnica. Maribor: Založba Obzorja.
- I. V i d a v ³1987: Algebra. Ljubljana.
- F. V r e g 1980: Javno mnenje in samoupravna demokracija. Procesi izražanja mnenj in interesov v meščanski demokraciji in v sistemu socialističnega samoupravljanja. Maribor: Politološka knjižnica.
- — 1990: Demokratično komuniciranje, Prispevek k pluralistični paradigmi v komunikacijski znanosti. Maribor: Politološka knjižnica.
- L. Z i m o v á: Vyjadřování podmětu osobními zájmeny 1. a 2. osoby. Naše řeč 71/1(1988), Praha: Academia.

SUMMARY

The forms of personal pronouns, personal possessive pronouns and verbal forms for 1st person (partially for 2nd person) pl. have an exophoric function. They do not refer to antecedents in the text, but rather point to the elements of extra-textual reality. In reports, this indicates extra-textual plural referents. Therefore, any or no identification of a referent is possible, and disturbances or even abuses can occur in the report contact.

Since the referent is not named, it can differ inside the same text, even if it is signaled by the same formal markers. Referential identity is therefore established on the basis of markers of the common communication circle (CCC). This is the experiential image which in the process of reporting, from the comprehensiveness of three parameters (addresser, message, addressee), establishes the content in the communication circumstance with respect to the here and now. CCC belongs to the realm of *langue* and does not correspond to terms that are used in communications, linguistics, stylistics (public, addressees, participants, speakers), although these categories are implied in CCC. In a report, the expression which is a geographic, national, socio-political, cultural-historical, or other type of marker, that the addressees can identify with respect to the here and now, has coreference to the lexemes of this marker in the 1st person pl. personal and personal possessive pronouns and can indicate the CCC.

The author distinguishes between the pronominal and verbal forms of the 1st person pl. that are (particularly in radio reporting) pragmatic devices, i.e. they place the text in time and establish the contact with the addressees (limited communication circle), and between the ones that point from the text to the referents of the common communicative circuit.